

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ ТА ЇХ МІСЦЕ В ФІНАНСОВОМУ ПРОСТОРИ КРАЇНИ

FEATURES OF FINANCES OF HOUSEHOLDS IN UKRAINE AND THEIR PLACE IN THE FINANCIAL SPACE OF THE COUNTRY

У статті з'ясовано сутність фінансів домогосподарств, а також досліджено їх особливості на сучасному етапі розвитку України. Виявлено, що погляди на сутність фінансів домогосподарств суттєво відрізняються та змінюються з часом. У результаті дослідження було доведено, що фінанси домогосподарств є первинною і базовою ланкою фінансової системи. Визначено місце фінансів домогосподарств у фінансовому просторі країни. Виявлено їх вплив на кожну зі складових фінансового простору. Доведено, що фінанси домогосподарств можуть мати як стимулюючий, так і деструктивний вплив на фінансову систему країни, з огляду на що необхідним є створення сприятливих умов для їх розвитку.

Ключові слова: фінанси домогосподарств, фінансовий простір, податки, бюджет, фінансова грамотність, стимулювання.

В статті в'ясовано сутність фінансов домогосподарств, а також досліджено їх особливості на сучасному етапі розвитку України. Виявлено, що погляди на сутність фінансов домогосподарств суттєво відрізняються та змінюються з часом. У результаті дослідження було доведено, що фінанси домогосподарств є первинною і базовою ланкою фінансової системи. Визначено місце фінансів домогосподарств у фінансовому просторі країни. Виявлено їх вплив на кожну зі складових фінансового простору. Доведено, що фінанси домогосподарств можуть мати як стимулюючий, так і деструктивний вплив на фінансову систему країни, з огляду на що необхідним є створення сприятливих умов для їх розвитку.

домохозяйств в финансовом пространстве страны. Выявлено их влияние на каждую из составляющих финансового пространства. Доказано, что финансы домохозяйств могут иметь как стимулирующее, так и деструктивное влияние на финансовую систему страны, в связи с чем необходимо создание благоприятных условий для их развития.

Ключевые слова: финансы домохозяйств, финансовое пространство, налоги, бюджет, финансовая грамотность, стимулирование.

The article analyzes the essence of household finances, as well as explores their features at the present stage of the development of Ukraine. It has been found that the views on the nature of household finances differ significantly and change over time. As a result of the study, it has been proved that household finances are the primary and the base part of the financial system. The place of household finance in the financial space of the country is determined. Their influence on each of the components of the financial space is revealed. It has been proved that household finances can have both a stimulating and destructive impact on the financial system of the country, considering that it is necessary to create favorable conditions for their development.

Key words: household finances, financial space, taxes, budget, financial literacy, stimulation.

УДК 366.1

Хом'як М.С.

к.е.н., докторант
Університет державної фіскальної
служби України

Постановка проблеми. Фінанси домогосподарств відіграють важливу роль у фінансовій системі будь-якої країни світу. Що більш розвинена країна – то чіткіше прослідковується їх значення, перш за все за рахунок участі у формуванні бюджетів різних рівнів. Також домогосподарства забезпечують економічну систему вільним коштом за рахунок накопичення заощаджень на рахунках в банках, пенсійних рахунках, участі в інвестиційних фондах. Домогосподарства створюють продукцію, беруть участь у формуванні попиту на неї – тобто впливають на основні сфери економіки. Таким чином, з огляду на глобалізаційний характер розвитку економічних систем більшості країн, а також з урахуванням того, що фінанси домогосподарств є одним з основних факторів, що зумовлюють економічне зростання країни, дослідження зазначеної проблематики набуває особливого значення в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика сутності та особливостей фінансів домогосподарств, а також їх місця у фінансовому просторі набуває дедалі більшого значення, з огляду на що стала предметом досліджень таких зарубіжних науковців: Г. Беккера, Ф. Кене, В. Петті, А. Сміта, Б. Чапліна. Зазначена проблематика не залишилась також поза увагою і вітчизняних науковців, зокрема, у працях: І. Бочана, А. Вож-

жова, В. Герасименко, В. Глухова, А. Жуковської, Т. Кізіми, Л. Новосельської, В. Оспіщевої, І. Петліна, Н. Савченко, В. Федосова, С. Юрія та ін.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування особливостей фінансів домогосподарств в Україні та визначення їх місця у фінансовому просторі країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуалізуючи дослідження особливостей фінансів домогосподарств в Україні, з'ясуємо сутність поняття фінансів домогосподарств. Зазначимо, що поняття «домашнє господарство» виникло доволі давно. Так ще у праці Ксенофонта «Домобуд», датованій 399 р. до н. е., було наведено перше визначення домогосподарства, яке включало в себе певний елемент фінансово-економічної складової. У розумінні Ксенофонта – домогосподарство є не тільки домом, але і майном поза ним, у тому числі вороги і коханці [1].

Подальший розвиток фінансової науки та суспільства призвели до трансформацій функцій, покладених на домогосподарство, їх значення у фінансовій системі держави та місця в економічній системі загалом, що не могло не позначитись на тлумаченні сутності фінансів домогосподарств. Виокремимо сучасне бачення сутності фінансів домогосподарств. Так на думку Л. Гордієнко, під фінансами домогосподарств необхідно розуміти

сукупність механізмів створення та використання фондів фінансових ресурсів, що спрямовуються для задоволення потреби домогосподарства в цілому та особистих потреб його членів [2, с. 102]. С. Юрій тлумачить фінанси домогосподарств, як сукупність економічних відносин, матеріалізованих у грошових потоках, у які вступають домашні господарства з приводу формування, розподілу й використання фондів коштів із метою відтворення та розвитку людського капіталу й задоволення потреб своїх членів [3, с. 10]. Т. Кізима під фінансами домогосподарств розуміє сукупність грошових доходів і витрат, здійснюваних у межах домашніх господарств як специфічного сектора національної економіки, або сукупність грошових відносин з приводу формування і використання сімейних бюджетів, а за своєю сутністю вони є сукупністю економічних відносин, у які вступають домогосподарства та їх окремі учасники з приводу формування, розподілу і використання фондів грошових коштів [4, с. 97]. Фінанси домогосподарств за С. Мочерним є грошовими ресурсами, що формуються у громадян країни з доходів, отриманих від трудової діяльності та індивідуальної діяльності, і спрямовуються на відтворення робочої сили і при множення їх власності [5, с. 504].

Отже, як впливає з цих визначень, науковці вкладають різний зміст у поняття фінансів домогосподарств, що пов'язано з їх особливостями.

Виявимо особливості фінансів домогосподарств. Головною особливістю ознакою та відмінністю фінансів домогосподарств від інших економічних категорій є методи формування доходів та фінансових ресурсів, їх використання, зберігання. Саме вони викликають певні протиріччя у фінансовій системі і полягають у тому, що доходами домогосподарств є витрати підприємств і державного бюджету, а їх заощадження є значною мірою кредитами підприємств і держави.

Особливістю цих фінансів є також те, що вони мають розподільний характер, який є відображенням процесу перерозподілу ВВП та національних ресурсів між домогосподарством та всіма учасниками фінансового процесу. Необхідно зауважити, що домогосподарства потребують більшої незалежності та самостійності для підвищення ефективності використання ними фінансових ресурсів та залучення додаткових джерел фінансування. У свою чергу, такі потреби призводять до необхідності визначення реальних показників життєдіяльності та соціальних стандартів для підвищення ефективності управління власними ресурсами, планування витрат майбутніх періодів з метою досягнення найбільшої прибутковості, розробки стратегії розвитку домогосподарства [6, 147].

Як стверджує Д. Дмитренко, для українських домогосподарств характерними є також певні особливості, пов'язані із загальним розвитком країни. Це, зокрема, значна питома вага витрат на придбання товарів і послуг (82% порівняно з європей-

ськими 25-30%); менша, ніж у провідних країнах ЄС частка податків з отриманих доходів (в ЄС до половини, залежно від країни); незначний вплив доходів від власності на загальну структуру доходів (в розвинених країнах вони складають значну частку додаткових надходжень) [7].

Н. Шикіна обґрунтовує думку, що глобалізаційні процеси призвели до формування певних особливостей вітчизняних фінансів домогосподарств. Зокрема, структура фінансових вливань для домогосподарств різних регіонів України відрізняється за рахунок того, що в західних областях значний вплив на формування капіталу домогосподарств мають трансферти, отримані від осіб, що працюють за кордоном. Також невеликі домогосподарства на прикордонних територіях шукають не завжди легальні шляхи збуту власної продукції на прикордонній території іншої держави [8].

Значний вплив на фінанси домогосподарств має також доступ до кредитів та різноманітних програм з фінансування від зарубіжних банків, фондів та організацій. Це має як стимулювальний, так і деструктивний вплив, перш за все, за рахунок нестабільності курсу національної валюти. Саме це призвело до того, що значна частка домогосподарств, яка брала кредити у таких банках чи організаціях в іноземній валюті, не змогли виконати взяті на себе зобов'язання і повернути кошти після значного падіння курсу національної валюти протягом суспільної кризи 2013-2014 рр.

Вітчизняні домогосподарства в результаті своєї діяльності все більше закупають товарів, особливо продуктів легкої промисловості, окремих видів продуктів харчування і значну частку товарів довгострокового користування за кордоном, що призводить до збільшення частки імпорту, а отже – підвищує тиск на національну економіку та формує попит на іноземну валюту з боку імпортерів.

Як зазначає О. Ковтун, для домогосподарств характерною є проблема низького рівня фінансової грамотності населення, що призводить до перешкод в ефективній роботі підприємств, а також стає причиною банкрутства домогосподарств. Так, в Україні є один з найнижчих рівнів фінансової грамотності населення – 2% [9]. Підвищення рівня фінансової грамотності населення має багатфакторний позитивний вплив, зокрема: стимулює розвиток фінансового ринку та дозволяє знизити рівень витрат за рахунок нерозуміння сутності фінансових послуг; допомагає підвищити добробут домогосподарства шляхом раціоналізації сімейного бюджету та ефективного управління ним; знижує рівень фінансових шахрайств; сприяє підвищенню рівня професійної кваліфікації, що також допомагає домогосподарству більш ефективно використовувати власні ресурси; дозволяє покращити добробут населення та сформувати додаткові заощадження, які будуть використовуватись при досягненні пен-

сійного віку або дозволять забезпечити більшою мірою потреби дітей і надати їм більше можливостей у майбутньому. Саме тому виникає потреба у залученні фахівців з практичним досвідом роботи до навчання населення та надання фінансових консультацій, як це практикується в зарубіжних країнах. Проте, з огляду на рівень доходів вітчизняних домогосподарств, така практика в Україні не є поширеною і потребує вирішення.

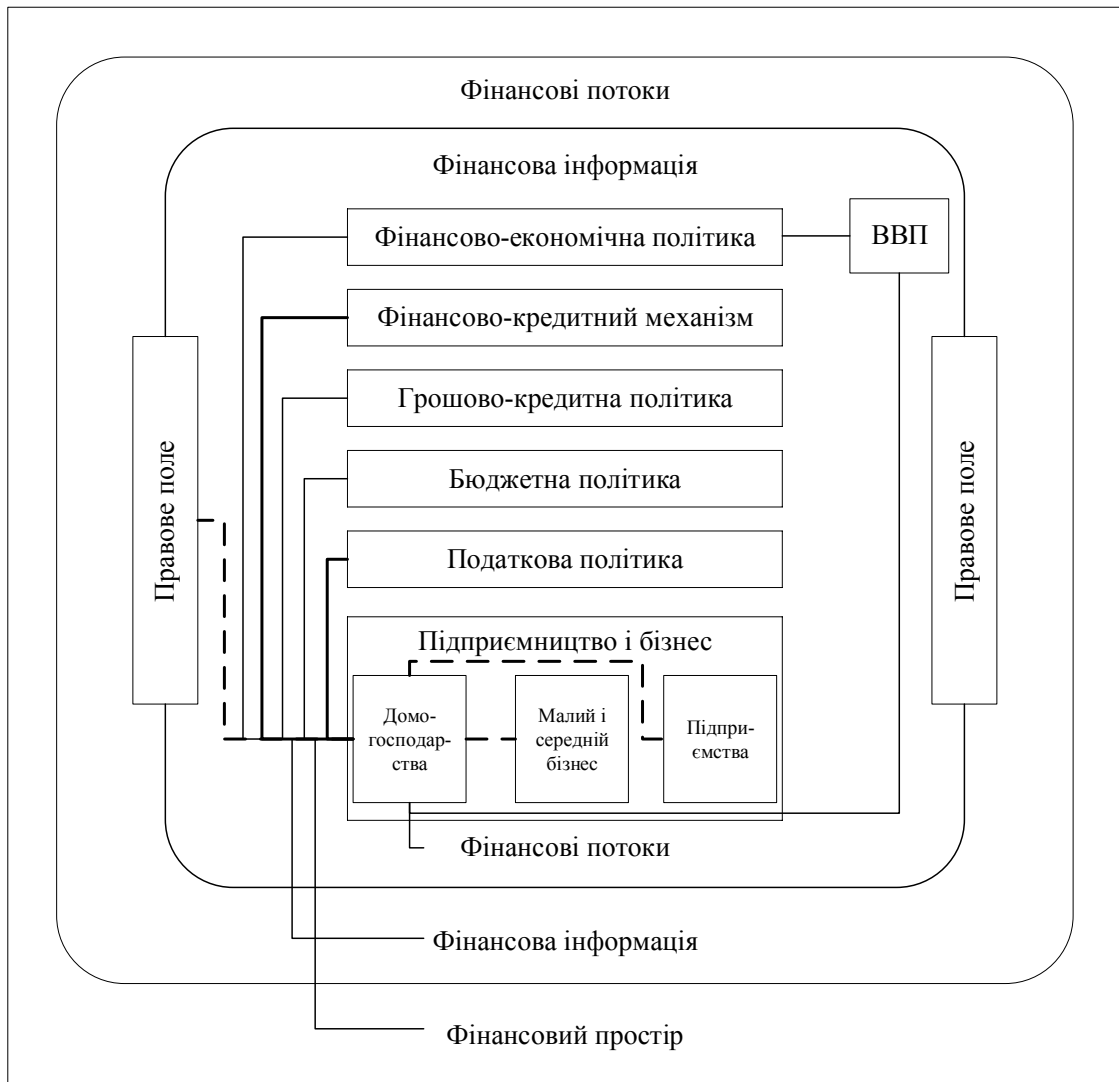
Таким чином, з огляду на складність взаємозв'язків домогосподарств з іншими складовими фінансового простору, є доцільність визначити їх місце у ньому (рис. 1).

Отже, фінанси домогосподарств є одними із основних елементів відтворювального циклу і є основними індикаторами соціально-економічного розвитку кожного регіону країни. Також вони

формують основу для функціонування окремого індивіда і водночас є основою споживчого попиту, який слугує рушійною силою сталого розвитку економіки, і тому фінанси домогосподарств є базовою і найменшою ланкою фінансової системи країни і відіграють вагомую роль у створенні ВВП країни.

Необхідно зазначити, що фінанси домогосподарств залучають до економічного процесу один з найбільших незадіяних ресурсів держави – фінансові заощадження населення і за рахунок своєї взаємодії з іншими суб'єктами господарювання, опосередковано виконують регулюючу функцію щодо формування доходів та витрат як власних, так і своїх партнерів.

За рахунок такого залучення коштів, домогосподарства на фінансовому ринку, певною мірою, присутні в якості інвестора, який вкладає особисті

- Прямий двосторонній зв'язок
- Прямий односторонній зв'язок
- - - - Опосередкований двосторонній зв'язок
- - - - Опосередкований односторонній зв'язок

Рис. 1. Взаємозв'язок фінансів домогосподарств з елементами фінансового простору

Джерело: складено автором

заощадження. Водночас, через сплату податків, обов'язкових платежів до бюджетів різних рівнів, вони беруть участь у наповненні бюджету, а отже сприяють у ефективному функціонуванні фінансової системи держави. Така участь також знаходить відображення у прямому впливі на фінансову систему через операції заощадження, інвестування, формування доходів, попиту і пропозиції на товари, роботи і послуги, а отже вони беруть участь у бюджетному процесі. Має місце і опосередкований вплив на формування малоліквідних заощаджень - придбання виробів з дорогоцінних металів та каміння, нерухомості, антикваріату, заощадженні коштів без розміщення їх у фінансово-кредитних установах, споживання коштів соціальних фондів. Домогосподарства також впливають на процес розширеного відтворення, зростання соціально-економічного добробуту, розвитку людського потенціалу.

Необхідно зауважити, що фінанси домогосподарств можуть мати і деструктивний вплив на елементи фінансового простору країни за рахунок того, що вони пов'язані з усіма ланками фінансової системи і можуть в результаті своєї діяльності нести збитки для фінансової системи загалом за такими напрямками: тінювих операцій; участі у корупційних схемах; заощадження коштів поза фінансовою системою, виводячи тим самим частину активів з фінансового ринку; розбалансування фінансового ринку.

Таким чином, для стимулювання розвитку домогосподарств і спрямування їх діяльності на розвиток фінансового простору країни доцільно:

- спрямувати політику НБУ на стабілізацію національної валюти;
- підвищити соціальні стандарти для населення, що призведе до стимулювання економіки країни шляхом формування платоспроможного попиту;
- зменшення диспропорцій в структурі доходів і витрат за рахунок підвищення ролі доходів від трудової діяльності та зменшення значення соціальних трансфертів;
- створення належних умов для надання можливості отримання доходів від власності;
- запровадження прогресивної шкали оподаткування доходів громадян;
- розвиток гарантованих недержавних фондів пенсійного забезпечення і страхування життя та здоров'я;
- впровадження дієвих механізмів детінізації доходів населення;
- сприяння підвищенню фінансової освіченості населення.

Висновки з проведеного дослідження. Фінанси домогосподарств у сучасних умовах активно розвиваються. У той же час, вони мають вплив на всі компоненти фінансового простору країни та беруть активну участь у формуванні ВВП. Національні особливості країни накладають певний відбиток на ознаки домогосподарств. У сучасних

умовах домогосподарства України значною мірою відстають у розвитку від домогосподарств європейських країн, що потребує вирішення, оскільки доведено, що домогосподарства у випадку стимулювання їх розвитку можуть відігравати роль стимулятора соціально-економічного, а також фінансового розвитку країни і в той же час, зважаючи на їх тісний зв'язок з усіма компонентами фінансового простору, мати значний деструктивний вплив на фінансову систему України в цілому. З огляду на це, необхідним є спрямування фінансової політики держави на підвищення ефективності та стимулювання розвитку домогосподарств.

Зважаючи на те, що рівень фінансової освіченості населення України є дуже низьким і це негативно позначається на фінансовий стан домогосподарств, а отже і на фінансовий простір країни загалом, подальші дослідження доцільно спрямувати також на вирішення цієї проблематики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ксенофонт. Сократичні твори. Кіропедія [Електронний ресурс] / Ксенофонт// – М.: ТОВ «Видавництво АСТ», «Ладомир», 2003. – Режим доступу: <http://knigi-uchebniki.com/upravlenienarodnyim-ekonomika/domostroyksenofonta-kontseptsiyaporyadochnoy19185.html>.
2. Гордієнко Л.А. Фінанси домогосподарств як елемент фінансової системи / Л.А. Гордієнко // Наукові записки Острозької академії. Сер.: економіка. – Острог: Нац. ун-т «Острозька академія». – 2005. – Вип. 8. – Ч. 1. – С.57-62.
3. Юрій С. І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С. Юрій, Т. Кізіма // Фінанси України. – 2008. – № 8. – С. 3–10.
4. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку: монографія / Т. О. Кізіма. – К.: Знання, 2010. – 431 с.
5. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 2 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій; за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.
6. Коцюрубенко Г.М. Соціальні стандарти та їх вплив на фінанси домогосподарств / Г. М. Коцюрубенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу – 2011. – № 3(15)2011. – С. 145-149 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/28-3-15-2011.pdf>.
7. Дмитренко Д.М. Роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі України в контексті глобалізації / Д.М. Дмитренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
8. Шикіна, Н. А. Фінанси домогосподарств як основа розвитку людського капіталу [Текст] / Н. А. Шикіна, Г. М. Коцюрубенко // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Сер. Економічні науки. – 2011. – №3. – С. 288–296.
9. Ковтун О.А. Механізм підвищення освітнього рівня домогосподарств у фінансовій сфері / Всеукраїнський науково-виробничий журнал Сталій розвиток економіки 2'2012, С. 297–302.